

Róziiewicz, Jerzy

"Akadēmiskis Pauls Valdens. Biobibliogrāfiskais rādītājs", Riga 1983 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/1, 211-213

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

J. J. Berzeliusowi. Treść tego rozdziału nie budzi żadnych zastrzeżeń, należy on zresztą do najlepiej napisanych w całej rozprawie. Dodam, że uczony ten uchodzi nie bez racji za najwybitniejszego chemika pierwszej połowy XIX w., w tym także w dziedzinie chemii analitycznej. W rozdziale tym mowa też o wkładzie do chemii analitycznej R. Kirwana (1733—1812) i M. H. Klaprotha (1743—1817) — obaj przyczynili się do zbadania składu wielu minerałów i wydatnego rozwinięcia metod analizy chemicznej.

Lektura interesującej i dobrze napisanej rozprawy Szabadváryego i Robinsona skłoniła mnie, niestety, do pesymistycznej refleksji. Nie mamy w kraju w ogóle poważnych opracowań dotyczących osiągnięć chemików XVIII i pierwszej połowy XIX w. — mam na myśli prace pisane z pozycji historyka chemii. Toteż, ponieważ nie zanosi się na to, aby w najbliższym dziesięcioleciu powstały w Polsce prace, wnoszące coś autentycznie nowego do historii chemii jako wyspecjalizowanej metanauki, nie zaś tylko powielające w karykaturalnej niekiedy postaci publikacje autorów zagranicznych, wydaje się, że jedyną strategią wypełnienia zaistniałej luki byłoby wydawanie polskich przekładów prac rzeczywiście wybitnych w skali światowej. Zdumiewający jest fakt, że od 1970 r. nie opublikowano w Polsce żadnego przekładu książki z zakresu historii chemii. W dziele dokonywania przekładów głos decydujący powinni mieć profesjonalni historycy chemii. Niestety, znane mi są przypadki, gdy ich inicjatywy zostały skutecznie zablokowane przez tych, którzy w historii chemii mają niewiele pod względem merytorycznym do powiedzenia. Dodam, że nie ma w Polsce żadnego programu badań z historii chemii. W ogóle historią chemii zajmuje się profesjonalnie zaledwie kilka osób. W tej sytuacji trudno marzyć o poważnym, zespołowym uprawianiu w naszym kraju tej dyscypliny.

Dalsze rozdziały rozprawy F. Szabadváryego i A. Robinsona dotyczą spraw bardzo fachowych, które zainteresują przede wszystkim profesjonalnych historyków chemii, mających jednak akademickie wykształcenie z zakresu samej chemii. Rezygnując z omawiania w tym miejscu ustaleń autorów, zachęcam gorąco do zapoznania się z nimi tych wszystkich, którym bliska jest problematyka rozprawy.

Publikacja F. Szabadváryego i A. Robinsona należy do prac wybitnych. Sądzę, że opublikowanie jej w języku polskim przyczyniłoby się korzystnie do rozwoju historii chemii w naszym kraju.

Stefan Zamecki
(Warszawa)

Akadēmikis Pauls Valdēns. Biobibliogrāfiskais rādītājs. Rīga „Zinātne” 1983, 160 s. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija Fundamentālā Bibliotēka.

W Głównej Bibliotece Akademii Nauk Łotewskiej SRR przygotowano bibliografię wybitnego chemika łotewskiego, Paula Waldena (1863—1957). Krótki zarys życia i działalności naukowej Waldena opracował akademik Jānis Stradins, bibliografię zaś prac Waldena i opracowań o nim zestawiała Ilze Andersone.

Paul Walden był jednym z wybitniejszych chemików przełomu XIX/XX w. Światową sławę zdobył badaniami w zakresie konfiguracji związków organicznych (m.in. odkrył zmianę konfiguracji związków organicznych, tzw. inwersja Waldena), elektrochemii, szczególnie badaniami przewodnictwa elektrolitów niewodnych (reguła Ostwalda-Waldena) oraz pracami z dziedziny historii chemii. Cieszył się wielkim autorytetem zarówno w okresie, kiedy pracował w Rydze, jak i później, po opuszczeniu Łotwy i osiedleniu się w Niemczech, gdzie od 1919 r. był profesorem uniwersytetu w Rostocku (przeszedł na emeryturę w 1934 r.).

Waldena wybrano na członka sześciu akademii nauk: Rosyjskiej, Niemieckiej (Leopoldina), Fińskiej, Szwedzkiej, Akademii Nauk w Göttingen oraz Instytutu Francji. Zaszczyciono go tytułami członka honorowego wielu międzynarodowych organizacji naukowych i nadano mu kilka doktoratów *honoris causa* (m. in. taką godnością obdarzyły go uniwersytety w Rostocku, Tybindze i Madrycie). Ze szkicu Stradinsa dowiadujemy się, że Walden aż trzykrotnie — niestety bez powodzenia — kandydował do nagrody Nobla (w 1913, 1914 i 1934 r.).

Stradins opisuje nie tylko najważniejsze osiągnięcia naukowe Waldena, ale również zwraca uwagę na jego znaczącą rolę w organizacji różnych instytucji naukowych i przedsięwzięć. Walden szczególnie duże zasługi wniósł do rozwoju Ryskiego Instytutu Politechnicznego, w którym wykształcił się i był jego długoletnim profesorem (od 1894 r. do 1918 r.; wcześniej był tam zatrudniony na stanowisku asystenta). W swej Alma Mater był on jednym z najwybitniejszych dyrektorów (rektorów) i długoletnim dziekanem Wydziału Chemicznego (1906—1917). Kiedy przekształcono Instytut na uniwersytet, Walden był jednym z jego organizatorów i pierwszym rektorem. Przyczynił się też znacznie do rozwoju międzynarodowej współpracy naukowej w zakresie chemii. Uczestniczył on we wszystkich poważniejszych zjazdach chemików. W 1912 r. wybrano go na przewodniczącego IX Międzynarodowego Zjazdu Chemii Czystej i Stosowanej, który miał się odbyć w 1915 r. w Petersburgu. Duży wkład Waldena w organizację tego zjazdu, niestety, został zmarnowany, zjazd bowiem — z powodu wojny — nie doszedł do skutku. Walden był także jednym z inicjatorów i organizatorów powstałego na początku naszego wieku Międzynarodowego Związku Akademii.

Wśród uczniów Waldena znajdujemy również Polaków. W czasie jego działalności w Rydze stykali się z nim liczni studenci polscy, którzy studiowali na wydziale chemicznym Ryskiego Instytutu Politechnicznego. Najwybitniejszymi spośród Polaków-uczniów Waldena byli: Waldemar Fiszer (profesor chemii analitycznej i organicznej Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze), Włodzimierz Mostowicz (profesor metalurgii w Tomskim Instytucie Politechnicznym), Jan Zawidzki (profesor chemii w Akademii Rolniczej w Dublanach, na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Politechnice Warszawskiej), Mieczysław Centnerszwer (twórca bałtyckiej szkoły chemii fizycznej, profesor uniwersytetów w Rydze i Warszawie). Dwaj ostatni, obaj wybitni uczeni, późniejsi członkowie czynni Polskiej Akademii Umiejętności, przez kilka lat byli asystentami Waldena. Zapewne też pod jakimś wpływem swego mistrza obaj zainteresowali się historią chemii i pozostali jej na długie lata wierni, wzbogacając polską literaturę z tego zakresu szeregiem wartościowych prac.

Zestawiona z wielkim nakładem trudu i bardzo porządnie przez Ilzę Andersone bibliografia prac Waldena obejmuje aż 625 jego publikacji oraz 11 pozycji, które Walden redagował i przygotował do druku. Wśród zarejestrowanych pozycji znajdujemy ponad 30 różnych monografii oraz ponad 400 artykułów naukowych. Wiele z nich nie straciło znaczenia do dzisiaj. Podobno prace Waldena cytowane są corocznie około 50 razy w światowej literaturze naukowej. Wśród zarejestrowanych pozycji bibliograficznych kilkanaście w jakimś stopniu wiąże się z kontaktami Waldena z nauką polską i Polakami. Są to przede wszystkim prace, które Walden opublikował wspólnie z Centnerszwerem (9 pozycji). Dwa artykuły Walden zamieścił w polskich czasopismach. Były to: *Ciekły dwutlenek siarki jako rozpuszczalnik*. „Wiadomości Matematyczne” 1902 s. 213—243 (wspólnie z M. Centnerszwerem, praca ta ukazała się również w formie oddzielnej odbitki, Wrszawa 1902 ss. 31) oraz *Zur Entwicklungsgeschichte der Phlogiston-theorie Stahls*. „Roczniki Chemii” 1938 s. 870—880 (także jako odbitka, Warszawa 1938 ss. 12).

Z zestawionej w układzie chronologicznym bibliografii prac Waldena wyraźnie widać rodzące się u uczonego zainteresowania historią chemii. Pierwszą publikację z tego zakresu opublikował on w 1895 r. Była to broszura poświęcona L. Pasteurowi. Poczynając od 1907 r. prace historyczne Waldena pojawiają się już bardzo często, a od przeniesienia się wybitnego chemika do Niemiec zdecydowanie więcej ich publikował niż prac ściśle chemiczno-badawczych. Po drugiej wojnie światowej, kiedy sędziwemu, ponad osiemdziesięcioletniemu uczonemu, powierzono wykłady z historii chemii na uniwersytecie w Tybindze, publikował już w zasadzie tylko prace historyczne. Ogłosił ich w całym swym życiu ponad 150. Były to głównie artykuły i rozprawy dotyczące życia i działalności wybitnych chemików i przyrodników (między innymi pisał wielokrotnie o W. Ostwaldzie, D. Mendelejewie, M. Berthelocie, J. J. Berzeliusie, M. Łomonosowie, R. W. Bunsenie, J. Liebigu, J. Goethem, C. W. Scheelem, Paracelsusie). Walden jest też autorem kilku książek z historii chemii, wśród których na przypomnienie zasługują: *Oczerk istorii chimii w Rosii* (Odessa 1917); *Nauka i zizn'* (jest to zbiór szkiców z historii chemii oraz dotyczących różnych problemów naukoznawstwa, cz. 1—3, Piotrogród 1918—1921); *Geschichte der organischen Chemie* (Bd. 1—2, Berlin 1941, wyd. 2 tamże 1971); *Drei Jahrtausende Chemie* (Berlin 1944); *Geschichte der Chemie* (Bonn 1947, wyd. 2 tamże 1950, wyd. franc. Paris 1953); *Chronologische Übersichtstabellen zur Geschichte der Chemie von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart* (Berlin 1952).

Walden za życia cieszył się już znaczną sławą. Świadczą o tym między innymi hasła mu poświęcone we wszystkich większych encyklopediach europejskich i słownikach biograficznych uczonych. Autorka bibliografii przedmiotowo-podmiotowej Waldena odnotowała od 1891 r. do śmierci uczonego 108 opublikowanych artykułów i większych fragmentów dotyczących Waldena oraz jego biogramów. Po śmierci uczonego (1957 r.) do 1983 r. ukazało się — według zestawionej bibliografii — 121 różnych publikacji w całości lub w dużej mierze poświęconych wielkiemu łotewskiemu chemikowi.

Omawiana książka stanowi jedną z serii biobibliograficznej, która jest opracowywana i wydawana przez Główną Bibliotekę Akademii Nauk Łotewskiej SRR. Pierwsza z tej serii biobibliografia wydana została w 1958 r. Poświęcono ją wybitnemu językoznawcy łotewskiemu Janisowi Endzelinsowi. Dotychczas opublikowano we wzmiankowanej serii ponad 25 biobibliografii wybitniejszych uczonych łotewskich.

Jerzy Rózewicz
(Warszawa)

Jānis Stradiņš: *Etīdes par Latvijas zinātņu pagātni*. Rīgē 1982 „Zinātne”, 393, nlb. 2 s. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija. Organiskās Sintēzes Institūts.

Jānis Stradiņš — wybitny współczesny fizykochemik łotewski (ur. w 1933 r.), członek rzeczywisty Łotewskiej Akademii Nauk i laureat nagrody Socjalistycznej Republiki Łotewskiej (1980 r.) od lat zajmuje się z wielkim powodzeniem historią chemii i dziejami nauki na Łotwie. Opublikował on z tego zakresu dziesiątki prac w językach łotewskim, rosyjskim, angielskim. Dał się też poznać czytelnikom „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” jako autor szkicu *Michał Jan Borch — polski przyrodnik XVIII w.* (1980 s. 481—499).

Jedną z ostatnich publikacji Stradiņsa z zakresu historii nauki jest wydana w 1982 r. obszerna książka w języku łotewskim, której Autor nadał tytuł *Etīdu z prieszłości nauki łotewskiej*. Już tytuł sugeruje, iż Autor skupił się na wybra-